

Helena Jaklič | Hranilček

I.

Pri Meljnikovih se prepirajo že v jutru. Lada odhaja v šolo in zadnjih deset minut se opogumi, da zaprosi za denar. Čemu ga potrebuje, pove vedno znova. Danes članarine, jutri razstava, proslava, zabava, kolek, zvezek, knjiga. Vrší se to dan za dnem v večno se povračajočih krogih. Očeta nima. Oče je bil čudovita oseba. Zaslužil je svojo mesečno plačo, ki ni dosegla dveh tisočev, in s tem denarjem so nekam shajali, hočem povedati, da je tudi Ladi pripadal njen dinarček brez godrnjanja. Pa pustimo preteklost, ki je bila dobra ali huda, in so ji spomini zabrisali starikavo podobo ter ji dali mladosten obraz. Mati nagrbanči čelo: »Tomažu sem dala zadnje denarje.«

Tomaž si urejuje torbo in posluša.

»Pa zakaj nisi dala meni, mama. Starejša sem, zadnje leto v šoli, zadnji mesec pouka, pred maturo, vsi hočejo nekaj imeti. Mama?«

»Zmešali mi boste glavo.«

Tomaž molči v aktovko.

»Daj mi, Tomaž. Saj vem, da greš v kino.«

Tomaž se naglo izmuzne skozi vrata. Lada se spusti k sestri v njeno sobo. »Majda, pet dinarjev. Vrnem ti jih.«

Majda odvrne hladno: »Dala sem jih mami, da bo šla na trg.«

Lada mrzlično pogleda na uro in k mami: »Mama, pusti danes trg in mi daj denar. To je za kolek, mama.«

Mama položi prst na usta: »Dala sem Tomažu. V razredu pobirajo nek skupen prispevek in fant se ne more pokazati berača.«

»Kaj naj naredim, mama? Teci k sosedovim.«

»Že so mi posodili za meso. Poglej Velici v hranilček. Ne bo vedela, da smo si izposodili, in prvega ji vrnemo skrivaj nazaj.«

Lada vrže torbo na tla in skoči k deklični omarici po hranilček. Denar zaropota, trese in meče v zrak, da bi se soldki raztresli po tleh. Nič. Ne gre, čas hiti. Steče k Majdi.

»Daj mi, Majda, vrnem ti opoldne iz hranilčka. Mama je dovolila.«

»Nimam. Dala sem mami dvajsetak.«

»Dvajsetak?«

Skoči ven: »Mama, dvajsetak imaš.«

»Nimam.«

»Dala ti ga je Majda.«

»Seveda, dala sem Tomažu.«

»Vse?«

»Ne. Kupila bom krompirja za kosilo.«

»Mama, ti vzemi iz hranilčka, jaz ne utegnem.«

»Ne, nimam drobiža. V hranilčku bo največ pet dinarjev.«

»Pa če ne utegnem! Mama, daj denarnico! Čakaj, poiščem jo sama.«

»Poizkusi!«

»Grem.«

Vržeta se v sobo. Mama si vrže denarnico v nedrije. Lada se spusti v jok.

»Ne grem v šolo.«

»Prav. Pomagala boš v kuhinji, če se bojiš povedati tam, da nimamo denarja za kolek.«

»Še to sramoto! Kdo mi verjame? Potegnejo me za lase in je konec.«

»Naj pridejo mene povprašat.«

»Ah, mama, ti si čudna, ti ne veš, kaj je šola. Druge hodijo v kino, v gledališče, ližejo sladolede, kupujejo sandale raznih barv.«

Obriše si solze in skoči v sobo, zgrabi hranilček in ga z veliko silo butne po tleh, da so se kovanci zakotalili po vsej sobi, pod omare in postelje.

Majda in mama pritečeta in osupneta na vratih. Bledi sta.

»Za Boga, ubogi otrok! Strgam ti lase.«

»Za god sem ji kupila,« se razjezi Majda. Obe se vržeta k njej, da bi ji prisolili zaušnico. Lada pa se skrbno izogiba, iščoč po tleh denarčke.

»No, pomirita se. Kupila ji bom zatega, ko bom v službi. Čez mesec dni imam maturo in po počitnicah bom v službi.«

Mama si izbriše solzo: »Ubogi otrok! To bo tuljenja pri kosilu, ko pride iz šole. Le čakaj, betica!«

»Tri, štiri, pet, šest —« Lada šteje, solze splahnejo, obraz se razvedri.

»Sedem, osem, devet, deset —«

Smehljaj ji obkroži ustna.

»Dvanajst, petnajst —«

Črepinje je z roko skrbno potisnila pod omaro, da ne bi Velica prehitro spazila. Pograbi torbo in zakliče: »Zbogom, mama, dobro skuhaj!«

Po stopnicah odmevajo njeni koraki. Teče. Tekla bo vse do šole. Pri trafiki bo izmenjala. In potem? Ah, potem.

»Imeli smo mašo za rajno teto, gospod profesor.«

In potem bo slovesno položila na klop pet dinarjev, ostalo pa bo počasi zganila in spravila v denarnico. Za nekaj časa bo mir v šoli in doma. Mir bo, mir —

Čez mesec dni je bila matura. Predsedoval bo učen gospod, ki je nekoč pisal znanstvene knjige in mu je šestdeset let ozarjenih od svetlih spominov in nič več. Dekleta so okrasile razred, da je bilo kakor v slavnostni dvorani. Spredaj so razpostavile palme in kakteje, na desko so pripele nageljčkov in jo okrasile z napisom: »Narodu in mladini.« Med njimi se je sukala Nada z belim listom v roki in je spraševala vsako posebej: »Ali si prinesla denar za takse? Prinesi do popoldne, ne pozabi, sicer nisi pripuščena k izpitu.«

Lada je ogledovala cvetočo kaktejo in čakala, da se bo tudi k njej priplazila Nada in zahtevala tistih strašnih tri sto. Kako naj reče, kaj naj se izgovori? Kako jih bo dobila pred prvim? Strmi v rdeči cvet, diha vanj močno, srce ji utriplje. Naenkrat se dotakne njene rame sošolkina roka. Lada zgrabi cvetlični lonec in ojoj! Kaktejin cvet se zakotali na tla.

»Joooj!« Vzdihi je šel po razredu. Obkrožile so jo in jo neljubo gledale naravnost v oči. Kupile so kaktejo prav zaradi tega prelepega cveta. Nada se obrne nevoljno: »Seveda, kdor ni prispeval, ne ve, da take stvari stanejo.«

Lado je oblila rdečica. Planila je k obešalniku in jim trdo zaklicala: »Prinesem vam drugo, lepšo!«

Lada je hitela po ulicah do glavne cvetličarne in si ogledovala v oknu kakteje. Dosti jih je bilo, le cvetov nikjer. Boječe je vstopila, povabila oči in vprašala nerodno, če bi se dobila kje cvetoča kakteja. Cvetličarka se je nasmejala in odkimala.

»Cvetočih kaktej ne prodajamo. Cvet se odpre in zapre čez noč.« Lada se je nerodno opravičila. »Mogoče pri vrtnarju, gospodična,« so zaklicali za njo.

Ostala je na ulici nekam pobita, zbegana. Ali ji bodo verjele, da ne prodajajo takih kaktej? Ne. Denarja nima. Tako bodo mislile o njej. Spustila se je iz mesta prek parka, da bi prišla do mestnega vrtnarja. Mimo tivolskih vrtov jo je vodila pot. Kam vendar gre brez denarja? Cvetoče kakteje ne bo dobila, to ji je bilo čisto jasno, vendar hoče narediti to dolgo pot. Morda se bo umirila, nekaj jo žene neprestano in zdajle ne bi mogla mirno priti domov. Muči jo misel na denar. Kako naj zaprosi mater sredi meseca, ko ve, da ji ne more dati niti desetaka. Če bi pretaknila vse žepe in denarnice, ne bi našla notri več kot za berače. Tudi pri sosedih je izposodila po običaju, več pa nikakor ne sme, sicer bo izgubila zaupanje. Tri sto samo kolek, zraven pa še kakteja in tista zabava po maturi za pijačo in pecivo, h kateri prispevajo vse z veselim srcem. No, za tisto bo zbolela, takoj po izpitu bo zbolela. Ne. Ne bodo verjele, plačati mora. Mama! Videla je pred seboj samo njo, ki ves dan streže otrokom in obrača denar na vse načine, da bi ga potrošila za najnujnejše. Izginila ji je izpred oči cvetoča kakteja in okrašen razred, sošolke in svečanost profesorskih obrazov, minil jo je strah pred izpitom, zakaj vse strašnejši je tisti strah pred prazno denarnico sredi meseca. Mama gre le redko na trg po zelenjavo, jed postane skromnejša, enolična, brez osvežilnih prikuh. Kdaj bo tega konec? Kdaj bo drugače, boljše, lepše? Kdaj bo tisto lepo sonce zasijalo? Lada dvigne oči proti vili sredi vrta. Vzdihi ji zapre ustnici, korak ji obstane. Kakteja... Srce ji začne utripati. Okno je bilo založeno s kaktusi in v sredi je bila cvetoča kakteja, prav taka kot ona in še mnogo lepša, s tremi cvetovi. Ozre se v vrata. Hud pes. Če bi pozvonila? Prišla bo služkinja in z njo se bo dalo pogovoriti. Sreča, da imajo bogati ljudje služkinje, sicer bi bili nedostopni kakor na Hudičevih otokih. Vse pred njo se je zamajalo, razjasnilo. Prišlo je dekle z belo čepico in belim predpasnikom.

»Kaktejo bi rada kupila.«

Dekle se nasmeje: »Pri nas nič ne prodajajo, imajo dosti denarja, samo kupijo.«

Lada je požrla slino in povabila oči. Dekle pa je bilo nekam veselo in je začelo vpraševati. Povedala ji je vse do konca. Dekle je steklo

v hišo in prineslo v roki kaktejo z okna. »Posodim vam jo, gospa ne bo niti spazila. Še do danes ni omenila, da kakteja cvete. Položila sem notri drugo.«

»Kar ne upam vzeti.«

»Le pogum, čez nekaj dni jo prinesite nazaj kar ob tem času. Gospa sedi v kavarni in sem sama v hiši.«

»Ah!«

Ladi je zaigralo srce: »Prinesem vam petdesetak!«

»Še tega se manjka.«

»Moj naslov je...«

»Nič, nič. Velika svetlolasa študentka. Zadostuje.«

Pri večerji je omenila Lada mami za denar. Jedli so mlečno kašo. Sredi grizljaja je mama odložila žlico in se spustila v jok. Lada naglo: »Mama, jaz bi šla k stricu. O počitnicah bom že kaj zaslužila in vrnila.«

Mama je naglo obrisala solze: »Ne, ne, nikoli k stricu. Saj bom dobila, saj se bo dobilo, saj se mora dobiti, to bo zadnje.«

Lada je že prej nehala jesti: »To bo zadnje, mama, potem bo služba.«

Tomaž je pustil jed na krožniku, Majda je počasi premlevala med zobmi, kakor bi grizla sol. Velica je jedla sama. Mama se je vsedla nazaj: »Jejte, nikar ne puščajte na krožniku.«

»Sit sem,« je odvrnil Tomaž.

»Nočeš kaše? Včasih si rad jedel.«

»Rad jo imam, ampak nekam dosti je je.«

»Manjšo mero sem vzela kot navadno. Le pojejmo.«

Oba sta vzela žlici in so nadaljevali do zadnjega grizljaja. Mama je odvezala predpasnik in vzela ogrinjalko: »Pospravite kuhinjo. Stopim k sosedom.«

Zaprta je vrata za seboj. Otroci so molčali. Tomaž je gledal v knjigo, Majda je šivala, Velica je tiščala pri svoji punčki, Lada pomivala posodo. Ladi je nekam odleglo, spravila je z jezika tisto strašno besedo o denarju. Zdaj je mirna. Majda preneha šivati in zaihti v robec: »Delam od jutra do noči in nimam nič od vsega.« Tomaž je vrgel knjigo na mizo, vstal ter vzel jopič, da bi šel ven. Lada ga je prestregla: »Danes ne greš. Tomaž, nimaš nič srca?«

»Pusti me, jaz ne bom gledal vaših obrazov.«

»Seveda ne, nobeden te ne sili. Spat pojdi, saj veš, da mama noče, da zvečer odhajaš.«

Uprla se je v vrata, Tomaž pa je poizkusil s silo.

»Samo nocoj, Tomaž.«

»Ravno nocoj nočem gledati stene.«

»Pa boš!«

»Pa ne bom.«

Odrinil jo je trdo. Tedaj je pozvonilo. Oba sta se umaknila in poravnala za sprejem. Lada je odprla.

»Mama!«

»Kaj vama je, da sta v veži?«

»Nič. Si dobila?«

»Ah,« je zamahnila z roko. »Pred prvim mi noče posoditi. Pa bom že naredila, še celo noč imam in jutro, prinesem ti denar ob desetih v šolo.«

»Kako boš dobila?« je vprašal Tomaž. Zamahnila je zopet z roko: »Ah, čisto lahko, Tomaž. Saj nisem pomislila nič. Mož tam me je spomnil. Nesla bom zastaviti.«

»Kaj?«

»Bo že kaj. Taki berači tudi nismo, da ne bi spravili robe za štiri sto dinarjev. Imam očetovo suknjo, očetovo uro.«

»In če ne bodo hoteli vzeti?«

»Brez skrbi. Mirno pojdite spat. Vsak bo razumel, da ta denar moramo dobiti.«

Umaknili so se v sobe počivat.

II.

Predsednik izpitne komisije je vstopil za mizo in spregovoril dekletom v slovo. Pred njim je stala cvetoča kakteja. Lada je stala v srednji vrsti in poslušala s sijočim obrazom in zadržanim dihanjem. Še nikoli v življenju ji ni bilo tako čudovito lepo. Denar je izročila sošolki, nihče je ne bo nikoli več terjal. Zraven pa ji je še ostalo za zaključno veselico, na katero bodo povabile ves profesorski zbor s predsednikom vred. Tudi petdesetak za kaktejo, za na posodo ji je ostal od maminih štiri sto. Morala je malo več povedati, saj bi mama res ne razumela, da se ne sme odtegniti šolski zabavi. Ponosno je pogledala po tovarišicah in zdaj pa zdaj zašepetala naprej ali nazaj: »Kakteja, čudovito!« Predsedniku je glas malce drhtel, bil je močno ginjen.

»Drage abiturientke, bodoče vzgojiteljice mladine in naroda! Pričakujemo vas z odprtimi rokami, kliče vas mladina, potrebuje vas mladi rod, rahle vrtnice grede kličejo vrtnarja, toda ledina po širni domovini išče trdnih rok, zorana polja se ponujajo sejalcem. Na pot! Srečno! Brez obotavljanja in strahu, mladost vam je v žilah, ogenj v dušah! Ah! Ko bi mogel z vami! Srečno! Srečno!«

Glas je bil ves mehak, kakor da bi bil pregneten s solzami.

Lada se je pomudila v mestu. Sprehajala se je po glavnih ulicah brez cilja, sem in tja, kakor da prvič čuti, da je zdaj njen korak tak kakor drugih. Kaktejo je skrbno vrnila in petdesekat ji je ostal v žepu. Ozira se v izložbena okna. Hranilček za Velico. Otroci še ni opazil, da nima več te posodice, ki mu je zrasla k srcu.

Pozno popoldne se je vrnila domov. »Končano je, mama!« Stisnila je k sebi njeno glavo. Materi je obraz zasijal. Ponosno je pogledala svojo najstarejšo, svojo prvo in ni rekla nič. Potegnila je iz ogrevalnika posodo in ji naložila krožnik z debilimi rezanci, opečenimi na masti. Redko so bili na mizi pri Meljnikovih, kajti otroci so jih pojedli kar z očmi, najsi je bila skleda zvrhana.

»Že za počitnice si bom oskrbela delo, bila sem na borzi.«

»Naspi se najprej in pospravila boš lepo po hiši. Glavno je, da boš prošnjo hitro vložila in da si usposobljena za nekaj. Tistih izdatkov za šolo tudi ne bo več.«

Velica je sedla tik k njej in jo ogledovala, kako slastno požira dolge, bele rezance. Lada ji je šepnila nekaj na uho. Velica skoči naglo v predal po veliko žlico in pomaga prazniti dobro obložen krožnik. Potem pa vzame Lada iz aktovke zavojček in ga pokaže: »Ugani, Velica.«

»Bonboni.«

»Niso. Potipaj.«

Otipala je natančno in ostrmela. Ne more si misliti, kaj bi bilo. Lada se omeči in skrbno odviže.

»Jabolko! Hranilček!«

Postavila je na mizo hranilček v obliki jabolka z zeleno vejico ob peclju.

»Zdaj bom imela dva: jabolko in hruško.«

Lada jo vzame v naročje: »Ah, Velica, nekaj strašnega se je zgodilo pred nekaj dnevi. Ubila sem...«

»Moj hranilček?«

»Ja. Zdaj sem ti kupila lepšega in še več denarja je notri.« Velici se je obrazek nategnil. Priskočila je mama: »Joj, jabolko! Kako lepo! Ugriznila ga bom.«

Velica se je nasmejala mamini kretnji. Tomaž je ugotovil, da bi bil lep okras za njegovo sobo. Majda ga je suho prijela v roko in rekla, da je mnogo težji od hruške. Velica je sprehajala oči od enega do drugega in potem stisnila jabolko ljubosumno k sebi in se zasmejala.

»Nesi ga v sobo,« ji je zaklicala mama. Velica k vratom, potem pa nazaj k Ladi in ji zastavi vprašanje: »Kaj pa, če bi ubila še tega?«

»Bi ti kupila še lepšega,« jo potolaži Lada. Velica je pogoltnila slino in rekla zaupno: »Veš, kadar potrebuješ denar, si le izposodi pri meni in poberi vse iz hranilčka.«

III.

Meseci so minevali, o službi še ni bilo sluha. Nič ne nastavljajo, denarja nimajo. Ladi je brnelo v glavi. Vedno znova se je spomnila cvetoče kakteje in ganljivih besedi predsednikovih. Sedi pri oknu in ogleduje svoje čevlje. Zanesla bi jih k čevljarju, toda ne upa. Ne upa prositi denarja, ker ga ni v hiši prav nikjer. Nič. Mora, naročila bo le majhno krpo za prvo silo. Hranilček je butnil ob mizo in črepinje so se zakotalile po tleh. Velica je pritekla iz kuhinje, obstala na vratih in gledala. Potem se je opogumila: »Prineseš mi lepšega, veš!«

Čez nekaj dni je stal na Veličini omarici nov hranilček, zamorček. Otroku je ugajal bolj od prvih dveh in sredi pogovora je začudeno vprašala: »Kakšen bi bil še lepši? Kar ne morem si misliti.«

Za božič se je naletelo snega za nekaj tednov. Za praznike je obetal biti neprijetno v hladnih stanovanjih. Tiščali so se v kuhinji, Velica in Tomaž v knjigah, Majda in Lada v šivanju.

Velica se je primaknila k Ladi.

»Lada, nekaj na ušesa! Božiček mi vedno kaj prinese. Nekaj kupi mama, nekaj Majda, nekaj ti. Če potrebuješ denar, vzemi v zamorčku.«

»Res? Praviš, da ti je všeč.«

»Pa mi boš vrnila še lepšega.«

Ladi je bilo težko. Hranilček stane in bi bil že sam zase darilo.

Dopoldne pred svetim večerom je šla z doma. Zgodilo se je nekaj posebnega. Velica je sama razbila hranilček in položila denar s črepinjami njej na nočno omarico. Čudne so otroške misli.

V izložbah je bilo marsikaj božičnega, prazničnega. Stopila je v eno in drugo trgovino, da bi kupila posebno lep hranilček. Nič ni bilo lepšega od zamorčka. Že ji je bilo do utrujenosti. Ogleduje okno pri starinarju. Tedaj ji zazveni v uho pozdrav. Obrne se. Nekje je že morala videti ta obraz, prav gotovo, čisto znan ji je. Ni se mogla domisliti, morda je bilo to že davno, morda šele po maturi. Bilo je. Razodene mu svojo željo o hranilčku. Obraz mu postane silno imeniten, skoraj svečan.

»Ne iščite toliko. Nič prida ne boste našli. Oglasite se pri meni v muzeju in vam jih pokažem, da vam bo vid jemalo.«

Popoldne je pohitela v muzejsko poslopje. Čuden mir jo je prevzel. Plašno je stopila po belih stopnicah v nadstropje in potrkala. Vstopila je v veliko sobo in, preden se je razgledala, je že minilo nekaj minut. Na tleh je ležal kup starinskih knjig, stene so bile okrašene z ženskimi podobami, na mizi pa je stalo troje hranilčkov iz brona.

»Joj!« Preden je dala roko, je izrazila svoje začudenje. Prijela je v roko vse tri, vsakega posamič, ga otipala, povprašala.

»Budda?«

»Budda. Polna vrednost gre v tisoče.«

Ladi se je zameglilo, kakor da stoji pred nečim nepojmljivim.

»Poklonim vam ga,« jo je prekinil gospod znanec.

»Ah, nemogoče.« Vrtela ga je v roki in se smehljala. Nekdo se je močno oklenil njenih ramen in obraz se ji je udajal pod obilico poljubov. Hranilček se je zakotalil po tleh, skoraj se ji je posrečilo znebiti se nasilneža in je stekla po stopnicah, kakor bi jo strela.

Velica je oprezala pri oknu, kdaj se bo vrnila Lada in prinesla kup zavojčkov za sveti večer. Med njimi bo tudi hranilček. Lada pa se je vrnila čisto prazna in močno slabe volje. Odrinila je sestrnico od vrat in ji rekla: »Ničesar ni bilo. Naročila sem nekaj posebnega. Moli, da bo zares prišlo, če ne nocoj, pa za novo leto.«

Sveti večer je bil mračen, mama je naredila potvičko in, ko so narezali pet kosov, je ni bilo več. Nakuhala je še čaja in Velici je od nekod prinesla bonbončkov in piškotov.

Na Silvestrovo popoldne je prinesel pismonoša Ladi zavojček. Velica je zakrilila z rokami: »Božiček!« Otipala je in iz same zadrege ni hotela povedati, da je to verjetno hranilček. Lada je pobledela.

»Odpri!« prosi Velica.

Ne, skrila bo in odposlala nazaj. Velica v jok. »To je moj božiček! Ne nazaj!«

Lada odvijje in izmed papirjev potegne hranilček iz brona. Veličine oči so uganile. Zamorček je bil mnogo lepši. Lada ga je postavila na omaro v občudovanje in rekla: »Velica, ta hranilček je tako dragocen, da ga ni lepšega v Ljubljani in nikjer!«

Velica je našobila usta, pristavila stolček in potegnila hranilček s seboj. Nato ga je vrgla na tla: »Nočem. Ta ni lep, raje mi vrni zamorčka.«

Lada je pobrala hranilček s tal in je skrbno pogledala, če se ni kje obrabilo. Prijela je papir, da bi zavila nazaj. Med prsti ji je obtičal bel listič. Odprla je in brala: »V lep spomin na Vašo zmago, gospodična Lada. V globokem spoštovanju Vam poklanjam hranilček.« Nato je pobožala Velico in ji rekla: »Prinesem ti lepšega.«

Čez dobro uro se je vrnila, obraz ji je bil jasen, veder. Zaklicala je Velici: »Nekaj čudovitega je novi hranilček. Pomisli, odpira se s ključkom.«

»Ah!« Velica je skočila z žarečim obrazom in objela sestrico, ki je počasi odvila zavojček in postavila na mizo železno skrinjico.

»Tu imaš ključek!«

Velica je z drhtečo roko vtaknila ključek in odprla. Notri je ležal čisto nov desetak. Plosknila je z rokami in hitela kazat mami. Potem je natresla noter še drobiž iz starega hranilčka ter skrbno zaklenila.

Lada pa je zadrževala dih in zažarela ob toplih, mehkih čustvih. Bila je srečna. Dvakrat srečna.

Jože Šmit

Introitus

Stopil bom v svetišče daljnih gajev
in bom ljubil praznično toploto,
ki jo daje sveti ogenj majev;
in drhte objemal bom samoto
svojih rok, zasanjanih v molčanje,
ko le sončni žarek skozi veje
večno mladih oljk bo padal nanje...

Naj dovolj ta žarek me ogreje,
da ob žetvi pred skrivnost oltarja
padel bom kot zlat pšenični klas —
žrtev zrelosti in ne viharja!
Da se drobna šmarnica sklonila
z belim cvetom bo nad moj obraz
in za — Jezusa me poljubila.